

ŽIAURAUŠ ELGESIO SU VAIKU SAMPRATA BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE

Kristina Grinevičiūtė*

Mykolo Romerio universitetas Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas +370 5271 4584
Elektroninis paštas kristina.grineviciute@registrucentras.lt

Pateikta 2008 m. rugsėjo 7 d., parengta spausdinti 2008 m. lapkričio 12 d.

Santrauka. Straipsnis skirtas piktnaudžiavimo tėvų, globėjų ar rūpintojų arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ir pareigomis būdų sampratos atskleidimui. Piktnaudžiavimo tėvų, globėjų ar rūpintojų arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ir pareigomis norma dėl sudėtingos struktūros sunku suvokti ir taikyti. Baudžiamojo kodekso (toliau BK) 163 straipsnis numato tris skirtingus nusikalstamos veikos padarymo būdus: fizinį ar psichinį gniuždymą, palikimą ilgą laiką be priežiūros ar panašų žiaurų elgesį su vaiku. Straipsnyje autorė išsako nuomonę, kad šie būdai yra skirtingos žiaurauš elgesio formos. Pateikiamos šių požymių sampratos, išskyrus seksualinę prievartą, kuri yra pernelyg specifiška ir yra atskiro tyrimo dalyku.

Pagrindinės sąvokos: žiaurus elgesys, fizinis smurtas, psichinė prievarta, nepriežiūra, vaikas.

IVADAS

Teisinis žiaurauš elgesio vertinimas – aktuali teorinė ir praktinė problema. Veikos pripažinimas piktnaudžiavimo tėvų, globėjų ar rūpintojų arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ir pareigomis nusikaltimu tiesiogiai priklauso nuo išvados, kad tam tikras elgesys konkrečioje situacijoje laikytinas žiauriu. Žiaurauš elgesio terminas vartojamas įvairių mokslų ir teisės šakų, tačiau jo vertinimas dažnai apsiriboja atskirų žiaurauš elgesio formų ir būdų nurodymu ir daliniu jų paaiškinimu. Šio straipsnio tikslas – taikant loginį, sisteminių bei teismų praktikos analizės metodą pamėginti atskleisti žiaurauš elgesio sampratą, jos turinio ir formų ypatumus baudžiamojoje teisėje.

1. ŽIAURAUŠ ELGESIO SU VAIKU SAMPRATA

Galiojantis Lietuvos baudžiamasis įstatymas neįtvirtina žiaurauš elgesio sąvokos. Lingvistiškai žiaurus – negailestingas.¹ Literatūroje pateikiama platesnė sąvoka:

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros lektorė.

¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas <<http://www.autoinfa.lt/webdic/>> [žiūrėta 2008-01-05].

nemalonus, negailestingas arba nežmoniškas, nežinantis gailesčio, apgailestavimo, užuojautos, be galo griežtas, atšiaurus, sunkus arba kankinantis, nepakenčiamas, varginantis, neįveikiamai rūstus, nepermaldujamas.² Pati baudžiamoji teisinė žiaurauš elgesio sąvoka kildinama iš lingvistinio aiškinimo. Žiaurus elgesys apibrėžiamas kaip visuomenės netoleruoti nei veiksmai, kuriais išreikšiamas nepateisinamas negailestingumas ir savivalė.³

Kituose šaltiniuose žiaurus elgesys apibūdinamas kaip veikimas ar neveikimas, sukiantis nukentėjusiajam fizinį ar psichinį skausmą (sumušimas, kankinimas, tyčiojimas, marinimas badu, daiktų, reikalingų egzistavimui, medicinos pagalbos nesuteikimas, laisvės apribojimas, vertimas atlikti sunkius ar žeminančius darbus, išvijimas iš namų, persekiojimas, privertimas tenkinti seksualinius poreikius ir kt.).⁴

Žiauriu elgesiu pripažįstamas pareigos auklėti vaiką neatlikimas arba netinkamas atlikimas (tai yra ne visa

² Žr. pvz.: Даль В. Толковый словарь. Москва, 1989. P. 536

³ Žr. pvz.: Paskaitų tezės <http://www.mruni.lt/TF_btk.htm> [žiūrėta 2008-06-11].

⁴ Žr. pvz.: Учебно-практический комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Под. ред. Жалинского А. Э. Москва: eksmo education, 2005. P. 330; Paskaitų tezės <http://www.mruni.lt/TF_btk.htm> [žiūrėta] 2008-06-11.

apimtimi), pasireiškiantis tiek veikimu, tiek neveikimu, kuris savo pobūdžiu ir sukeliama padariniais yra žiaurus: maisto, avalynės, drabužių neparūpinimas, šiurkštus dienos režimo, reikalingo vaikui pagal psichofiziologinius amžiaus poreikius pažeidimas, neleidimas miegoti ir ilsėtis, nesirūpinimas elementariomis higienos sąlygomis, gydytojo nurodymų ir rekomendacijų nevykdymas, vengimas ar atsisakymas vaikui būtinos mediko pagalbos. Žiauriu elgesiu pripažįstami ir kiti aktyvūs veiksmai, pasireiškiantys fiziniu ar psichiniu smurtu, pasikėsinimu į seksualinę neliečiamybę, nepriimtinių auklėjimo būdų (priemonių) taikymas (šiurkštus, žeminantis žmogaus orumą elgesys su vaiku, įžeidimai ir vaikų išnaudojimas).⁵

Pažymėtina ir pozicija, kurios autoriai elgesio, kuris laikomas žiauriu, nekonkretizuoja. Žiaurus elgesys apibūdinamas kaip kiekvienas blogas elgesys, kuriuo kūno neliečiamybė ir gera fizinė būklė pažeidžiama daugiau nei truputį. Pažeidimas daugiau nei truputį būtų, jei jis sukeltų, pvz., miego sutrikimus, išsiblaškimą, dėmesio nesukaukimą, širdies veiklos sutrikimus, žaizdų padarymą, dantų pašalinimą, kūno audinių ar organų netekimą, kontūziją, defloraciją ir pan.⁶

Žiaurus elgesys yra apibrėžiamas per vertinamuosius požymius. Ir tai suprantama, nes vertinant veiksma ar neveikimą kaip žiaurų elgesį reikia vertinti ne tik objektyvias, bet ir subjektyvias aplinkybes. Žiauraus elgesio vertinimas priklauso nuo tokio elgesio trukmės, jo fizinio ar emocinio poveikio, aukos lyties, amžiaus bei sveikatos būklės. Nurodyti labai tiksliai žiauraus elgesio nustatymo taisyklę neįmanoma. Vertinamųjų požymių aiškinimas kelia tam tikrų sunkumų, tačiau visiškai jų atsisakyti negalima, nes kartais neįmanoma numatyti visų veikos įvykdymo būdų. Iš esmės bet kuri nusikalstama veika žmogui (vaikui), jo laisvei ir pan., tam tikromis sąlygomis gali įgauti žiaurumo pobūdį. Žiauraus elgesio nedetalizavimas palieka laisvę teismui pripažinti ar nepripažinti elgesį žiauriu, kita vertus, galiojant tokiai normai kiekvienas neįprastas ir gana pavojingas elgesys vaiko atžvilgiu gali būti tinkamai teisiškai įvertintas. Galima teigti, kad šiuo atveju išsamaus veikų sąrašo pateikti ne tik, kad neįmanoma, bet ir dėl nurodytų priežasčių tą daryti netikslinga.

Kiekvienas netoleruotinas, pavojingas **tyčinis** elgesys, sukeliantis fizinį ar psichinį skausmą vaikui, laikytinas žiauriu elgesiu. Žiauraus elgesio požymis apima fizinio smurto panaudojimą: smūgių sudavimą, kitokius veiksmus, dėl kurių asmuo kenčia fizinės ar dvasinės kančias, laisvės apribojimą, kankinimą, psichinę ir seksualinę prievartą. Žiaurus elgesys su vaiku siejamas ir

su kitais neteisėtais poveikio psichikai būdais, kuriais gali būti žeminama vaiko garbė ir orumas.

2. ŽIAURUS ELGESIO SU VAIKU FORMOS

Žiauraus elgesio samprata yra glaudžiai susijusi su žiauraus elgesio formomis. Psichologijos, sociologijos ir kituose moksluose žiauraus elgesio su vaiku formomis laikomas fizinis smurtas, seksualinis smurtas, emocinis smurtas ir nepriežiūra. Teisinėje literatūroje nėra vienos nuomonės dėl galimų žiauraus elgesio išraiškos formų. Autorių nuomonių skirtumus nulemia tai, kad jų pozicijos bei pagrindiniai argumentai remiasi skirtingais pavojingų prievartinių poveikio būdų nukentėjusiajam teisiniams atribojimo bei vertinimo kriterijais. Ši problematika pirmiausia siejama su fizinės bei psichinės prievartos atskyrimo sunkumais esant glaudžiai jų tarpusavio sąsajai, kadangi baudžiamosios teisės doktrinoje nėra bendros kriterijų sistemos šioms savarankiškomis prievartos rūšims atriboti. Pvz., seksualinė, fizinė prievarta, nepriežiūra visuomet sukelia ir neigiamus psichinio pobūdžio padarinius.

Įdomią poziciją dėl žiauraus elgesio pateikia rusų mokslininkas J. E. Pudovočkinas, teigdamas, kad šią sąvoką reikia pakeisti „prievartos“ terminu, kadangi tiek fizinė, tiek psichinė prievarta yra aiški mokslininkams ir praktikams.⁷ Savo pozicijos šis mokslininkas daugiau nepagrindė. Iš tikrųjų, baudžiamasis įstatymas aiškiai išskiria dvi prievartos formas: fizinę ir psichinę. Baudžiamosios teisės mokslas net neišskirdavo seksualinės prievartos kaip savarankiškos prievartos rūšies, nors psichologijos ir kituose moksluose ši atskira prievartos rūšis yra seniai išskiriama. Numačius BK baudžiamąją atsakomybę už prievartinį kitokios lytinės aistros tenkinimą, jau galima kalbėti apie tokios prievartos rūšies įstatyme išskyrimą (nors įstatyme seksualinės prievartos terminas nevartojamas).

Žiauraus elgesio tapatinimas su fizine ir psichine prievarta nėra naujas. Tokia sąvoka buvo operuojama tarpukario Lietuvos baudžiamojoje teisėje. Baudžiamajame statute žiaurus elgesys su nepilnamečiu buvo aiškinamas kaip griežtas elgesys, kuris virsta žiauriu, kai vaikas tyčia pakartotinai kankinamas fiziškai ar psichiškai ir dėl to gali sunykti kūnas.⁸

Galiojančioje piktnaudžiavimo tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis redakcijoje (BK 163 str.) nurodomi piktnaudžiavimo teisėmis ir pareigomis būdai, t. y. fizinis ar psichinis vaiko gniuždyimas, palikimas ilgą laiką be priežiūros ar panašus žiaurus elgesys su vaiku. Visi šie būdai (gniuždyimas, palikimas, panašus žiaurus elgesys) yra žiaurus elgesys su vaiku. Galima teigti, kad įstatyme įvardyti būdai atspindi keturias žiauraus elgesio formas

⁵ Žr., pvz.: Постановление N 10 Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 27 мая 1998 г. „О применении судами законодательства при разрешении споров, связанных с воспитанием детей“. *Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации*. 1998. № 7. P. 11; Пристанская О. В. Применение уголовно-правовых норм, направленных против жестокого обращения с несовершеннолетними. *Журнал российского права*. 2001. № 8.

⁶ Žr. pvz.: Dr. Rolf Schmidt / Klaus Priebe. *Strafrecht-Besonderer Teil I. Straftaten gegen die Person und die Allgemeinheit*. 4. Auflage. 2005. P. 86

⁷ Пудовочкин Ю. Е. *Ответственность за преступления против несовершеннолетних по Российскому уголовному праву*. Санкт-Петербург, 2002. P. 187.

⁸ *Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų*. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934. P. 338

(fizinį smurtą; psichinę prievartą; seksualinę prievartą ir nepriežiūrą). Pvz., fizinis smurtas gali psichiškai gniuždyti vaiką, kaip ir seksualinė prievarta. Vaikai, kurie yra neprižiūrimi, patiria tiek fizinį, tiek psichinį skausmą. Atsižvelgdami į vaiko psichologiją, nusikalstamų veikų padarinius jam ir baudžiamojoje teisėje turime kalbėti apie keturias žiauraus elgesio formas su vaiku.

2.1. Fizinis smurtas kaip žiauraus elgesio su vaiku forma

Teisinėje literatūroje fizinis smurtas apibrėžiamas kaip pavojingas visuomenei ir priešingas teisei poveikis kito žmogaus organizmui, padarytas prieš jo valią. Veikiamos gali būti tiek išorinės kūno dalys, tiek ir jo vidiniai organai. Fizinio smurto samprata apima veiksmus, kuriais pažeidžiama kito žmogaus kūno neliečiamybė, daroma žala sveikatai arba atimama gyvybė, taip pat ir veiksmus, kurie nukreipti tokiai žalai padaryti.⁹

Fizinis smurtas yra bet koks poveikis nukentėjusiojo kūno neliečiamybei suduodant smūgius, kratant, purtant, pastumiant, užguliant, smaugiant, duriant, mėtant kokius nors daiktus ir t. t., neatsižvelgiant į jo stiprumą bei kilusius padarinius, t. y. kūno sužalojimą ar sargdinimą. Kūno sužalojimų padarymas, fizinio skausmo sukėlimas nėra būtinas fizinio smurto požymis. Kontakto su nukentėjusiojo kūnu gali ir nebūti, pvz., jei kaltininkas nepataiko kumščiu. Įstatymas nereikalauja padarinių atsiradimo, tačiau fizinis smurtas nukreiptas į materialius padarinius: gyvybės atėmimą, sveikatos sutrikdymą, skausmo ar kitokių fizinį kančių sukėlimą, laisvės atėmimą ar bejėgiškumo būklės sukėlimą. Tai, kad tokie veiksmai gali nepalikti pėdsakų ant nukentėjusiojo kūno, juridinės tokių veiksmų prigimties nekeičia.

Gali iškilti klausimas, ar fizinė bausmė vaikui kaip auklėjimo priemonė yra leistina. Kur yra riba tarp auklėjimo ir nusikalstamos veikos? Teismų praktikoje fizinis smurtas, sukeliantis fizinį skausmą ar kitokias fizines kančias, vertinamas kaip nusikalstamas. Pvz., *mažametis nukentėjusysis buvo visiškai priklausomas nuo G. P. ir todėl susiklosčiusioje situacijoje prieš kaltinamąją bejėgis ne tik fiziškai, bet ir psichologiškai. Neatsižvelgdama į tai kaltinamoji panaudojo mažamečio sūnaus atžvilgiu fizinį smurtą, kuris buvo pakankamai intensyvus – ant mažamečio kūno rastos 7 kraujosruvos. Fizinis smurtas kaip vaikų auklėjimo priemonė išsivysčiusioje šiuolaikinėje visuomenėje nėra priimtinas, tačiau iki šiol yra plačiai paplitęs Lietuvoje. Tai yra grėsmingas reiškinys, su kuriuo visuomenė privalo kovoti. Ši aplinkybė neleidžia teismui minėtus kaltinamosios veiksmus pripažinti mažareikšmiais. Teismas G. P. veiką kvalifikavo kaip nežymų sveikatos sutrikdymą mažamečiui (BK 140 str. 2 d.).*¹⁰

Fizinis poveikis vaiko organizmui pedagogikoje, vaikų psichologijoje ir kt. moksluose yra vadinamas fi-

zine bausme. Fizinės bausmės gali turėti fizinio smurto pavidalą. Tačiau ne kiekvienas fizinis poveikis vaiko organizmui yra baudžiamas. Pvz., jei vaikas bėga į gatvę degant raudonam šviesoforo signalui ar išeina į kiemą be kepurės, nors lauke 15 laipsnių šalčio, tėvai turi imtis priemonių, kad sustabdytų vaiką nuo tokių veiksmų atlikimo, t. y. pastverti, pakelti, parodyti pavojų, paaiškinti ir t. t. Tokie veiksmai skiriasi nuo sąmoningo jėgos panaudojimo, kuriuo siekiama sukelti tam tikrą skausmą ir/ar pažeminimą.

Praktikoje dažnai fizinės bausmės tokios, kaip sudavimas ranka ar diržu, ausies užsukimas ir pan., auklėjant vaikus yra laikomos mažareikšmėmis ir neperžengiančiomis auklėjimo ribų. Pavyzdžiui:

*R. vieną naktį nemiegojo namuose ir tėvui bandant išsiaiškinti, kur ji praleido vieną naktį, o šiai meluojant ir atsišnekinėjant, jis sudavė vieną kartą ranka į sprandą, ir nuo šio smūgio duktė nugriuvo. Ikitaisminis tyrimas dėl nežymaus sveikatos sutrikdymo (BK 140 str. 1 d.) buvo nutrauktas, nes pripažinta, kad padaryta veika dėl mažareikšmiškumo nėra pavojinga. Įtariamasis atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės motyvuojant, kad suduotų smūgių skaičius ir laikas rodo, jog veiksmai buvo spontaniški, neapgalvoti, nekryptingi, paveikti nukentėjusiosios veiksmų.*¹¹

Paminėtina, kad Vokietijos baudžiamojoje teisėje bausti gali būti vertinama kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę. Baudžiamosios teisės doktrinos atstovai laikosi nuomonės, kad saikingų fizinį bausmių teisė išplaukia iš Civilinio kodekso, numatančio tėvų, globėjų rūpinimosi ir auklėjimo teisę. Tačiau Vokietijos civilinėje teisėje nuo 2000 m. įtvirtinta nuostata, kad vaikai turi teisę būti auklėjami be prievartos. Fizinės bausmės, psichologiniai sužalojimai ir kitas žeminantis elgesys yra draudžiami.¹² Baudžiamosios teisės specialistai pripažįsta, kad baudžiamosiomis teisinėmis priemonėmis negalima priversti tėvus elgtis pedagogiškai teisingai.¹³ Saikingai bausti yra leistina ir pateisinama, tačiau fizinė bausmė kaip auklėjimo priemonė gali būti taikoma tik kaip *ultima ratio*. Teisiškai ji leistina, kai a) yra pakankama priežastis bausti, ir bausmė objektyviai rekomenduotina siekiant paauglėti; subjektyviai bausmę turi lemti mintis apie auklėjimą; b) bausmės pobūdis ir dydis yra proporcingas nusizengimui ir vaiko amžiui; ypač būtina atsižvelgti į vaiko fizinį ir dvasinį išsivystymą. Bet kokia kankinanti, sveikatai žalinga, nepagrįstai žeminanti bausmė yra neleistina ir priešinga teisei.¹⁴

Fizinė bausmė negali būti pateisinama teise auklėti vaikus. Visos fizinės bausmės yra žeminančios vaiką. „Protingos“, „saingos“, net ir esant atitinkamoms ap-

¹¹ Šilutės rajono apylinkės prokuratūros nutarimas ikiteisminiam tyrimo Nr.29-1-00108-06

¹² Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) <[http://www.jusline.de/Buergerliches_Gesetzbuch_\(BGB\).html](http://www.jusline.de/Buergerliches_Gesetzbuch_(BGB).html)> [žiūrėta] 2008-09-01.

¹³ Žr., pvz.: Strafgesetzbuch und Nebengesetze. 49., neurbearbeitete Auflage / Erläutert von Dr. Herbert Tröndle und Dr. Thomas Fischer. München: C. H. Beck, 1999. P. 1243.

¹⁴ Žr., pvz.: Wessels Johannes, Beulke Werner. Strafrecht Allgemeines Teil. Die Straftat und ihr Aufbau. 32., neurbearbeitete Auflage. C. F. Müller Verlag Heidelberg. 2002. P. 122–123.

⁹ Žr. pvz.: Гаухман Л. Д. *Насилие как средство совершения преступления*. Москва: Юридическая литература, 1974. P. 75.

¹⁰ Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-512-536/2007.

linkybėms (pvz., vaiko blogo elgesio pobūdžiui, turiniui, trukmei), fizinės bausmės naudojimas yra teisiškai neleistinas elgesys. Fizinio smurto veiksmai, sukeltys vaikui fizinį skausmą ar kitokias fizines kančias, visada laikytini nusikalstamais. Vaiko mušimas netgi už blogą elgesį yra nepriimtina bausmė ir laikytina žiauriu elgesiu.

S. Z. sugrįžo iš mokyklos ir parodė pasiekimų knygele, kurioje buvo ištaisyti pažymiai, padirbti parašai ir užklijuotos pastabos. Tai išvydęs A. M. sudavė ranka S. Z. į veidą, pargriovė ant grindų ir priklaupęs prispaudė jos pečius. Po to į kambarį atėjo A. M. ir su šepečio kotu pradėjo mušti gulinčią S. Z. per įvairias kūno vietas. Teismas A. M. ir A. M. veikas kvalifikavo kaip fizinio skausmo sukėlimą ar nežymų sveikatos sutrikdymą (BK 140 str. 2 d.), nes kaltinamieji padarė daugybinius kūno sužalojimus mažametei nežymiai sutrikdydami jai sveikatą.¹⁵

Keli smūgiai, suduoti ranka ir šepečiu, nors ir nepalikdami jokių kūno sužalojimų ir atlikti tik šeimos narių akivaizdoje, yra neleistini ir priešingi teisei. Fizinės bausmės, kurios sukelia kančias ir skausmą, atsižvelgiant į jų įvykdymo būdą ir metodą, atsiradusias fizines ir protines pasekmes, yra nesuderinamos su auklėjimu ir gali būti pripažintos žiauriu elgesiu.

Fizinio smurto vartojimas piktnaudžiavimo tėvų, globėjų ar rūpintojų arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ir pareigomis atveju bus ir tada, kai tokiais veiksmais ribojama nukentėjusiojo laisvė (prispaudimas prie sienos, laikymas už rankų, surišimas, apglėbimas, įstūmimas, uždarymas į atskirą patalpą ir pan). Pvz., *V. J. namuose pririšo mažametę grandine už kojos prie radiatoriaus ir nuskuto skustuvu žirkklėmis nukirptus plaukus. Teismas V. J. veiką kvalifikavo kaip fizinio skausmo sukėlimą ar nežymų sveikatos sutrikdymą (BK 140 str. 2 d.), nes sukėlė fizinį skausmą dešimtmetei.¹⁶*

Laisvės atėmimas, susijęs su tiesioginiu poveikiu nukentėjusiojo kūnui (surišimas, burnos užčiaupimas, įstūmimas ir pan.), traktuojamas kaip fizinis smurtas. Laisvės atėmimas, nesusijęs su kūno neliečiamybės pažeidimu (pvz., užrakinimas kambaryje), gali būti traktuojamas kaip kita žiauraus elgesio forma.

2.2. Psichinė prievarta kaip žiaurus elgesio su vaiku forma

Kaip alternatyvi žiauraus elgesio forma yra psichinė prievarta. Psichinė prievarta gali būti apibrėžiama kaip pavojingas tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai verčiant bijoti (bauginant), kad dėl tolesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo atsiras tam tikros neigiamos pasekmės.¹⁷

Psichinė prievarta prieš vaiką pasireiškia pirmiausia įvairaus turinio grasinimais: grasinimu panaudoti fizinį smurtą, grasinimu sunaikinti ar atimti turta, palikti be pagalbos bei kitokio turinio grasinimais. Psichinės prievartos esmė yra bauginimas, t. y. baimės jausmo sukėlimas vaikui. Tai pavojingas tyčinis poveikis vaiko psichikai, sukeltis baimės, nesaugumo jausmą. Fizinis smurtas gali būti bauginamosios paskirties ir traktuojamas kaip psichinė prievarta. Tai gerai iliustruoja lietuvių literatūroje aprašytas atvejis, kai tėvas nepilnametę dukrą sistemingai mušdavo tik jai miegant. *Jis užeidavo į kambarį, patikrindavo, ar ji miega, o po to pradėdavo mušti. Dėl to mergaitė iš baimės negalėdavo miegoti.¹⁸*

Kaltininkas fizinį smurtą vartojo dėl baimės jausmo sukėlimo. Vaikas jaučia baimę dėl savo kūno neliečiamybės ir/ar savojo psichologinio „aš“. Tačiau grasinama gali būti ne tik pačiam vaikui, bet ir jo artimiesiems, kitiems asmenims. Vaikai, matydami smurtą ir aukos bejėgiškumą, patys jaučiasi bejėgiai, iš dalies ir atsakingi už tai, kas vyksta. Vaikas jaučia baimę ne tik dėl galimų veikos padarinių, bet ir dėl paties proceso. Prieš kitus asmenis vartojami smurtinio pobūdžio veiksmai yra baimę keliantys ir traktuojami kaip psichinė prievarta. Psichinė prievarta – tai bauginimo procesas ir išoriškai jis gali pasireikšti įvairiai, pavyzdžiui:

J. J. nepilnamečių vaikų akivaizdoje, neleisdamas vaikams išeiti iš kambario ir versdamas juos žiūrėti, vartojo fizinį smurtą vaikų motinos E. J. atžvilgiu. Teismas J. J. veiką kvalifikavo kaip piktnaudžiavimą tėvų, globėjų ar rūpintojų arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ir pareigomis (BK 163 str.), nes dėl tėvo smurto prieš mamą vaikai yra psichiškai gniuždomi.¹⁹

Grasiniu gali būti pripažintas bet koks baimės jausmo sukėlimas arba jo palaikymo būdas. Psichinę prievartą galime įžvelgti šaukime ant vaiko, įtikinėjime, įžeidime, šmeižime, patyčiose, nuolatiniam kaltės prikskyrime, vaiko laikyme nelaisvėje ir pan. Pvz., plaukų nukirpimas gali neturėti kontakto su kūnu, tačiau sukelti dvasines kančias, baimę. Šie veiksmai yra grasinamojo pobūdžio vaiko atžvilgiu. Žeminantys veiksmai, pvz., alaus butelio išpylimas ant galvos, žeminantys teiginiai apie vaiko galvą, kūną, protinį išsivystymą, gali būti traktuojami kaip neteisėti ir pavojingi asmens psichikai būdai, jei jais siekiama įbauginti vaiką.

Psichinės prievartos priemonės yra įvairiausios ir tikslus jų įvardijimas dispozicijoje yra nepageidautinas. Grasinimas turi būti pavojingas. Negalima vadinti psichine prievarta atvejų, kai grasinama uždrausti žiūrėti televizorių arba neduoti dienpinigių, jei vaikas nesutvarkys kambarių, grasinama parašyti dvejetą už nepaauštas pamokas ir pan. Apie psichinę prievartą galima kalbėti tik tada, kai daroma išvada, jog vaikas turi būti apsaugotas nuo tokio poveikio. Grasinimai turi būti realūs (tikri), t. y. jais siekiama realiai įbauginti, palaužti vaiko valią. Grasinama gali būti neigiamomis pasek-

¹⁵ Alytaus rajono apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-123-333/2005.

¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-518/2006.

¹⁷ Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teiseje. *Jurisprudencija*. 2001. T. 21(13).

¹⁸ Гаджиева А., Шахшаева А. Систематичность нанесения побоев или иных насильственных действий в системе признаков истязания. *Уголовное право*. 2008. № 1.

¹⁹ Marijampolės rajono apylinkės teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-411-610/2005.

mėmis tiek tuoj pat, tiek ir ateityje. Ar yra veikoje psichinė prievarta, galima spręsti tik įvertinus visas aplinkybes.

2.2. Nepriežiūra kaip žiauraus elgesio su vaiku forma

Įstatymų leidėjas nepriežiūrą apibrėžia atskirai nuo prievartos. Tai galima aiškinti tuo, kad nepriežiūra gali būti daug žalingesnė už fizinę ar psichinę prievartą. Vaikai, kurie neprižiūrimi, patiria skausmą tiek fiziškai, tiek psichiškai. Nepriežiūra yra ne tik vaiko palikimas ilgą laiką be priežiūros, bet ir pagrindinių vaiko poreikių nepatenkinimas. Pavyzdžiui, motina (tėvas) gali gyventi kartu su vaiku, bet nesuteikti reikalingo maisto, neapsaugoti nuo šalčio ir pan. Nepriežiūrą reikia suvokti gana plačiai — jos turinį sudaro bet kokių teisiškai reikalaujamų veiksmų neatlikimas vaiko atžvilgiu.

Nepriežiūra – tai neveikimas, pareigos nevykdymas. Pagal *ultima ratio* principą reikia baudžiamąją atsakomybę už nepriežiūrą sieti su tėvų, globėjų ar kitų teisėtų vaiko atstovų realių galimybių įgyvendinti savo pareigas turėjimu. Teisiškai yra reikalaujama tik to, ką tėvai, globėjai ar rūpintojai arba kiti teisėti vaiko atstovai fiziškai realiai gali padaryti. Vaiko nepriežiūrą galima konstatuoti tada, kai specialus subjektas turėdamas galimybes ir sąlygas vykdyti pareigas, to nedaro sąmoningai ir valingai. Vadinasi, jeigu vaikus tėvai pagal savo pajamas maitina netinkamu ar baltymų ar energetinių medžiagų stokojančiu maistu, tai negali būti laikoma žiauriu elgesiu su vaiku. Tačiau jeigu tėvai leidžia savo mažam vaikui badauti, turėdami ir galėdami tinkamai maitinti vaiką, tokius veiksmus galima traktuoti kaip nepriežiūrą.

Nepriežiūra pirmiausia – tai nesirūpinimas vaiko poreikiais: fiziniais (gyvenamąja vieta, tinkamomis sanitarinėmis, komunalinėmis sąlygomis, maistu, drabužiais); intelektualiniais (mokymusi, švietimu); psichologiniais poreikiais (asmenybės raida, pasitikėjimu savimi, savigarba, brandumu); socialiniais poreikiais (buvimu grupės nariu, draugyste, bendravimo įgūdžiais, santykių užmezgimu ir palaikymu).²⁰ Tėvai, globėjai ar rūpintojai arba kiti teisėti vaiko atstovai privalo vaikui suteikti pakankamai maisto, drabužių, būstą, medicinos pagalbą ir t. t. Klausimas, koks kiekis laikytinas „pakankamu“, yra vertinamojo-norminio pobūdžio klausimas. Jis sprendžiamas atsižvelgiant į valstybės institucijų nustatytas minimalias paros normas.²¹ Taip pat konkrečią situaciją, vaiko amžių, brandą, raidą, konkrečius poreikius ir pan.

²⁰ Child maltreatment <<http://www.successunlimited.co.uk/related/abuse.htm>> [žiūrėta 2008-01-05].

²¹ Žr. pvz.: LR Sveikatos apsaugos ministro 2004 m. sausio 22 d. įsakymu Nr. V-17 patvirtintos Lietuvos higienos normos HN 124:2004 „Vaikų globos įstaigos. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“. *Valstybės žinios*. 2004. Nr. 45-1492; LR Sveikatos apsaugos ministro 2007 m. gruodžio 29 d. įsakymu Nr. V-1090 patvirtintos Rekomenduojamos maisto produktų paros normos socialinę globą gaunantiems asmenims. *Valstybės žinios*. 2008. Nr. 4-152.

Nepriežiūra yra ir tada, kai vaikas ilgą laiką paliekamas be priežiūros vienas. Veikia padaroma tiesiog nu-stojus rūpintis vaiku, nesvarbu, ar jis nuvežamas į atokesnę vietą, paliekamas draugams, pažįstamiems arba tiesiog paliekamas namie. Akivaizdu, kad palikimu ilgą laiką be priežiūros reiktų vertinti atvejus, kai dėl komandiruotės arba svaigalais piktnaudžiaujantys tėvai palieka vienus vaikus namuose, be reikiamų maisto atsargų ir nesaugiomis gyvenimo sąlygomis; kai tėvai išvaro iš namų vaikus; ir pan. Elgesio trukmės, t. y. ilgo laiko, vertinimas priklauso nuo aplinkybių – vaiko amžiaus, jo fizinio, dvasinio išsivystymo bei sveikatos būklės, tokio elgesio fizinio ar emocinio poveikio. Pavyzdžiui:

*D. Š. 2006 m. lapkričio 13 d. apie 20.00 val. paliko apsvaigusiai nuo alkoholio B. K. savo sergantį dviejų mėnesių kūdikį L. Š. Teismas nustatė, kad 2006-11-13 D. Š. susipykusi su mama, aprenė sūnų L. ir nuvažiavo pas B. K., gyvenančią Kauno r. Pas B. K. kartu su jos sugyventiniu gėrė atskiestą spiritą. Pritrūkus spirito su draugės sugyventiniu išėjo į miestą jo pirkti. Mieste susitiko du pažįstamus vyrus ir su šiais išvažiavo į Kauną. Grįžusi pas B. K. vėl gėrė degtinę. Miegoti nuėjo pradėjus švisti. Prabudusi iš B. K. sužino, kad, jai išėjus, jos sūnų išvežė greitoji medicinos pagalba, kurią iškvietė B. K. Teismas D. Š. veiką kvalifikavo kaip piktnaudžiavimą tėvų, globėjų ar rūpintojų arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ir pareigomis (BK 163 str.), nes paliko kūdikį be priežiūros ilgam laikui.*²²

Ką tik gimusio arba sunkiai sergančio vaiko palikimas kad ir kelioms valandoms traktuojamas kaip palikimas ilgą laiką be priežiūros. Tokiomis pat aplinkybėmis 10 metų sveiko vaiko palikimas visai dienai gali būti vertinamas kaip žalos nedarantis poelgis. Tai paaiškina ma tuo, kad naujagimis ar 3 m. vaikas gali nesugebėti pasigaminti valgyti, apsirengti, susikalbėti, išsiviešinti pagalbą ir t.t. Veikos kvalifikavimui neturi reikšmės, ar kilo pavojus vaiko gyvybei, sveikatai, kitoms teisėms, ar ne.

IŠVADOS

Piktnaudžiavimo tėvų, globėjų ar rūpintojų arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ir pareigomis norma numato tris poveikio vaikui būdus: fizinį ar psichinį gniuždymą, palikimą ilgą laiką be priežiūros ar panašų žiaurų elgesį su vaiku. Šie būdai yra skirtingos žiauraus elgesio formos. Siūlytina ir baudžiamojoje teisėje išskirti keturias žiauraus elgesio formas: fizinį smurtą; psichinę prievartą; seksualinę prievartą ir nepriežiūrą.

Žiaurus elgesys yra kiekvienas netoleruotinas, pavojingas tyčinis elgesys, sukiantis fizinį ar psichinį skausmą vaikui. Elgesio pripažinimas žiauriu priklauso nuo objektyvių ir subjektyvių aplinkybių: tokio elgesio trukmės, jo fizinio ar emocinio poveikio, aukos lyties, amžiaus bei sveikatos būklės.

²² Kauno rajono apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-108-358/2007.

Vienas iš fizinio smurto aspektų yra fizinių bausmių taikymo vaikams klausimas. Fizinės bausmės negali būti pateisinamos tėvų teise auklėti savo vaikus. Visos fizinės bausmės, taip pat ir „protingos“, „saikingos“ yra neleistinos, jei jomis siekiama sukelti skausmą ir/ar pažeminti vaiką.

Psichinė prievarta kaip žiauraus elgesio forma suprastina kaip grasinimas, kito asmens bauginimas, kaip elgesys, kurio metu vaikas patiria psichologines kančias ar spaudimą.

Nepriežiūra suprastina gana plačiai – tai bet kokių teisės reikalaujamų veiksmų vaiko atžvilgiu neatitinkantys veiksmai. Nepriežiūra yra ne tik vaiko palikimas ilgą laiką be priežiūros, bet ir pagrindinių vaiko fizinių, intelektualinių, psichologinių ar socialinių poreikių nepatenkinimas.

LITERATŪRA

1. LR Sveikatos apsaugos ministro 2004 m. sausio 22 d. įsakymu Nr. V-17 patvirtintos Lietuvos higienos normos HN 124:2004 „Vaikų globos įstaigos. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“.
2. LR Sveikatos apsaugos ministro 2007 m. gruodžio 29 d. įsakymu Nr. V-1090 patvirtintos Rekomenduojamos maisto produktų paros normos socialinę globą gaunantiems asmenims.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-518/2006.
4. Постановления N 10 Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 27 мая 1998 г. „О применении судами законодательства при разрешении споров, связанных с воспитанием детей“. *Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации*. 1998. N 7. P. 11.
5. Alytaus rajono apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-123-333/2005.
6. Kauno rajono apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-108-358/2007.
7. Marijampolės rajono apylinkės teismo baudžiamasis įsakymas baudž. byloje Nr. 1-411-610/2005.
8. Šilutės rajono apylinkės prokuratūros nutarimas ikiteisminiame tyrime Nr.29-1-00108-06.
9. Vilniaus miesto I apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-512-536/2007.
10. *Baudžiamasis statutus su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo tribunolo sprendimų bei kitų aiškinių*. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934.
11. Child maltreatment < <http://www.successunlimited.co.uk/related/abuse.htm> > [žiūrėta 2008-01-05].
12. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas <<http://www. autoinf.lt/webdic/>> [žiūrėta 2008-01-05].
13. Даль, В. *Толковый словарь*. Москва, 1989. P. 536.
14. Schmidt, R.; Priebe, K. Strafrecht-Besonderer Teil I. Straftaten gegen die Person und die Allgemeinheit. 4. Auflage. 2005. P. 86.
15. Wessels, J.; Beulke, W. Strafrecht Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau. 32., neubearbeitete Auflage. C. F. Müller Verlag Heidelberg. 2002. p. 122–123.
16. Fedosiuk, O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje. *Jurisprudencija*. 2001. T. 21(13).

17. Гаджиева, А.; Шахшаева, А. Систематичность нанесения побоев или иных насильственных действий в системе признаков истязания. *Уголовное право*. 2008. № 1.
18. Гаухман, Л. Д. *Насилие как средство совершения преступления*. Москва: Юридическая литература, 1974. P. 75.
19. Paskaitų tezės <http://www.mruni.lt/lt/TF_btk.htm> [žiūrėta 2008-06-11].
20. Пристанская, О. В. Применение уголовно-правовых норм, направленных против жестокого обращения с несовершеннолетними. *Журнал российского права*. 2001. № 8.
21. Пудовочкин, Ю. Е. Ответственность за преступления против несовершеннолетних по Российскому уголовному праву. Санкт-Петербург, 2002. P. 187.
22. Strafgesetzbuch und Nebengesetze. 49., neubearbeitete Auflage / Erläutert von Dr. Herbert Tröndle und Dr. Thomas Fischer. München: C.H. Beck, 1999. P. 1243.
23. Учебно-практический комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Под. ред. Жалинского А.Э. Москва: eksmo education, 2005. P. 330

THE NOTION OF CHILD MALTREATMENT IN CRIMINAL LAW

Kristina Grinevičiūtė *

Mykolas Romeris University

Summary

There is no single definition of child maltreatment. Based on the method of logical, systemic and case law analysis, the notion of child maltreatment, its contents and features under Article 163 of the Criminal Code of Lithuania is analysed.

The article is devoted to the notion of abuse of the rights and duties of parents, guardians or other legal representatives of a child. Due to its complicated structure, the notion of abuse of the rights and duties of parents, guardians or other legal representatives of child is difficult to comprehend and apply. Article 163 of the Criminal Code stipulates three different ways of committing a criminal act: physical or mental frustration, abandonment without attendance for a long time or other cruel treatment against a child. In the article, the author expresses an opinion that these ways are different types of maltreatment. She also proposes to differentiate four types of maltreatment in the criminal law: physical violence; mental violence; sexual abuse and neglect. The concepts of these signs are provided except for sexual abuse, which is extremely specific and is a subject of separate studies.

Maltreatment is understood as any intentional action which causes physical or psychological suffering to a child. Assessment of maltreatment depends on objective and subjective circumstances: duration of such cruelty, its physical or emotional effect, sex, age, and the state of health of the victim.

One of the forms of physical violence against children is their physical punishment. Physical punishments must not be excused by the right of parents to educate their children. All physical punishments including “reasonable” and “moderate” ones are impermissible if they are aimed at causing physical pain and/or humiliating the child.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law, lecturer.

Mental violence as a form of maltreatment should be understood as threatening or intimidating another person as any action, during which the affected person suffers psychological excruciation or oppression.

Neglect is understood quite broadly – its essence is formed by any failure to act as required by law with respect to a child. Child neglect includes not only abandonment of a child without attendance, but also failure to provide for a child's basic needs: physical, intellectual, psychological or social needs.

Keywords: maltreatment, physical violence, mental violence, neglect, child.